

ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНІ РИЗИКИ ЯК НАСЛІДОК ЗРОСТАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано вплив міграції в сучасній Україні на консолідаційні процеси в суспільстві. Автор стверджує, що потужна трудова еміграція українців за кордон і імміграційні хвилі іноземців гальмують єднання української нації і посилюють дезінтеграційні ризики в регіонах країни.

Ключові слова: еміграція, імміграція, заробітчання, регіон, консолідація, дезінтеграційні ризики.

Із набуттям Україною незалежності суспільство пройшло через тривалий і глибокий трансформаційний процес. Однак, незважаючи на приголомшливу підтримку населенням республіки незалежності на грудневому референдумі 1991 р., соціально-економічна криза, занурення країни у владний безлад, зростання рівня злочинності, а також експансивна політика окремих політичних сил сусідніх держав на початку 90-х рр. ХХ ст. знизили рівень підтримки українським суспільством незалежності, поглибили міжрегіональні відмінності та ускладнили об'єднувачі процеси.

Відзначимо, що питання становлення незалежної України й оцінки ступеня єдності країни та причин дезінтегрованості нації в цей період торкалися у своїх працях Я.Грицак, О.Гнатюк, Г.Касьянов, Т.Кузьо, Л.Ковпак, О.Майборода, М.Мариневич, С.Рябов, Р.Шпорлюк. Проте, незважаючи на окремі спроби наукового дослідження процесів становлення незалежної України, в історіографії ще не проведено детального аналізу впливу міграційних процесів на становлення соборної України та консолідованої нації. У свою чергу міграційні ризики, на думку науковців Національного інституту стратегічних досліджень, у крайній формі прояву можуть призвести до настання соціальних потрясінь і політичного відособлення (відокремлення) регіонів від країни [1, с.7]. У зв'язку з цим вивчення окреслених питань і є предметом дослідження даної статті.

В Україні населення з 1990 по 2011 рр., за офіційними даними, зменшилося на 6,2 млн. осіб (від 51,8 млн. до 45,6 млн.). Демографічна криза, яка особливо далася взнаки після здобуття Україною незалежності, є закономірним наслідком розвитку негативних тенденцій, що проявились у радянському минулому – постійного скорочення рівня народжуваності й тривалості життя і зростання рівня смертності, яке поєднувалося з посиленням процесу «старіння нації». А на початку 1990-х років закономірний розвиток відповідного демографічного тренду, започаткованого в радянський період історії, призвів до скорочення чисельності населення (від -0,08% у 1991 р. до -0,76% у 2000 – 2002 рр.) [2, с.14-15].

Аналіз наявних тенденцій свідчить, що випереджальними темпами триватиме знелюднення південно-східних (насамперед Донбас) та окремих центральних (Чернігівська, Житомирська, Кіровоградська області) регіонів України. Осередками зростання (чи, принаймні, підтримання на певному рівні) чисельності корінного населення залишатимуться регіони Західної та частково Центральної України. За рахунок переважно румунського (й молдовського) та кримськотатарського компонента можна очікувати примноження людності в окремих південних регіонах – в Одеській області та Криму. Однак дедалі сильніші еміграційні настрої молоді, перші вияви тенденції до скорочення шлюбності тощо можуть призвести до того, що Україна вже не зможе «власними силами» вирішити демографічну проблему [2, с.17].

Демографічна ситуація на Заході України залишається значно кращою, ніж у південно-східних регіонах, зокрема на Донбасі. Формально вищі, ніж у решти країни макроекономічні показники (валовий регіональний продукт, середня зарплата) не стимулюють населення південно-східних областей народжувати, працювати і жити в Україні (донедавна на сході країни фіксували один із найвищих рівнів безповоротного виїзду). Це є, зокрема, наслідком величезної нерівномірності розподілу доходів в умовах олігархічної моделі економіки, а також засвідчує неспроможність додаткових грошових надходжень компенсувати усталені традиції багатодітної родини, які в західних регіонах виступають ключовим мотивом не лише народжувати дітей, а й пошуком можливостей їх прогодувати й виховати.

Своєю чергою, техногенне навантаження, яке ускладнює екологічну ситуацію, гірша вікова структура південно-східних регіонів зумовлюють у них куди вищий рівень смертності [3, с.18-19].

Одночасно, як нагадує видання «Дзеркало тижня», в результаті опитування студентів Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. Птухи більше половини молоді (56%) у віці від 16 до 26 років хотіли б виїхати з України [4]. Україна перебуває в десятці країн світу – лідерів з міграції. Українців, які покинули державу, нині близько 6,6 млн., натомість наша країна прийняла 5 млн. іноземців. Згідно з доповіддю Світового банку «Міграція і грошові перекази» в 2011 р. основні країни, до яких іммігрували громадяни України, це — Росія, Польща, США, Казахстан, Ізраїль, Німеччина, Молдова, Італія, Білорусь, Іспанія [5, с.3].

Демограф І.Курило стверджує, що у всі 1990-ті роки постійно реєструвалося від'ємне міграційне сальдо, тобто з країни їхало більше, ніж поверталось. Однак з 2005 р. спостерігається дуже помірне (на рівні 14–16 тис. людей за рік) позитивне сальдо. Та все одно цього замало, щоб компенсувати масштабні втрати населення внаслідок депопуляції [6, с.20].

Мігранти з України змушені виїжджати з країни через безробіття і неможливість облаштувати своє життя на Батьківщині. За 2010 р. мігранти переказали в Україну близько 5,3 млрд. доларів. У цілому ж тенденція така, що в Україну приходять грошей у 25 разів більше, ніж йде з країни.

Одночасно країни, що приймають мігрантів з України, вирішують власні соціально-економічні та політичні проблеми. Так, для Росії серед усіх європейських християнських народів найбільшим потенційним донором для поповнення титульної нації були й залишаються українці. Причина не лише в чисельності, а й у тому, що, на відміну від інших, вони не виявили прагнення до масового повернення на історичну батьківщину після розпаду СРСР і були об'єктом ксенофобського цькування впродовж останніх десятиліть. Так, частка українців серед населення Росії з 2002 по 2010 р. зменшилася від 2,1 до 1,4% [7, с.22-23].

Натомість до України їхали з Росії, Білорусі, Казахстану, Узбекистану, Молдови, Азербайджану, Грузії, Вірменії, Таджикистану, Киргизії. Іноземці

зазвичай осідають у південно-східних містах, у яких, з одного боку, спостерігається найвищий темп природного скорочення населення, а з іншого – вони вже мають найбільшу частку іммігрантів у його структурі й далі приймають основну їхню частину. Майже половина прибулих в Україну в 2010 р. зареєстрували власне місце проживання в п'яти регіонах: Одеській, Донецькій та Дніпропетровській областях, Києві, Автономній Республіці Крим. Найбільший відсоток іммігрантів у Криму та Севастополі (34, 8%, 34,1%), а також інших регіонах Південного Сходу та Києві (12-15%). Тоді як у Центральній та Західній Україні частка зменшується – від 7% до 2%) [2, с.17].

Уже в 2005 р. Україна стає державою, що приймає іммігрантів, а її міграційні втрати в 2004–2005 рр. компенсують колишні співвітчизники з країн СНД. Проте в 2006 р. вперше із початку 90-х рр. в Україні реєструється приріст населення за рахунок міграційного обміну з далеким зарубіжжям. У наступні роки ця тенденція закріплюється і знаменує трансформацію держави з країни походження в країну призначення для іммігрантів як з країн СНД, так й далекого зарубіжжя [8, с.1-2].

Відзначимо, що масові неконтрольовані міграції, які сьогодні є характерними для України, суттєво впливають на інтелектуально-трудова потенціал держави. Так, транзит й імміграція в Україну осіб переважно азійського походження (з відносно низьким рівнем інтелектуального потенціалу) негативно впливає на відповідні процеси, натомість еміграція громадян України, які володіють значним інтелектуальним потенціалом, за кордон з метою подальшого працевлаштування є вкрай негативною та у довгостроковій перспективі може стати відчутною загрозою втрати національної еліти та становлення в Україні економіки знань [9, с.53].

Підсумовуючи, відзначимо, що активні міграційні зміни здатні стимулювати посилення дезінтеграційних тенденцій у державі. Так, збільшення кількості емігрантів на Півдні та Сході України робить населення цих регіонів ще більш інтернаціональним і позбавленим українського елементу. У свою чергу, населення Заходу і Центру країни протягом останніх 20 років повільно, але неухильно

українізовувалося. Це поглиблює етнічні і культурно-духовні відмінності та може бути використано для чергового моделювання розколу країни.

Трудова міграція українців теж має негативні наслідки для єдності країни. Мешканці Сходу і Півдня країни більшою мірою шукають покращення свого життя в Російській Федерації, а отже, вони зближуються як з російською повсякденністю, так і з ідеологемами, що поширює офіційна російська пропаганда. Натомість більшість заробітчан з Заходу України працює в країнах Західної Європи, а тому бачить майбутнє країни в європоцентричному напрямку. Крім того, якщо на початку трудової еміграції більшість українських заробітчан були експатріантами і не виключали повернення на Батьківщину, то на сьогодні через хронічну соціально-економічну та суспільно-політичну кризу в країні значна частина з них пов'язує своє майбутнє з країнами імміграції.

З ціллю боротьби з дезінтеграційними тенденціями держава зобов'язана підвищити рівень життя, збільшити кількість нових робочих місць, стабілізувати економіку, налагодити політичну ситуацію в країні. Необхідні також зміни в еміграційному законодавстві, що унеможливили б появу небажаних мігрантів у країні. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо в детальному аналізі міграційних ризиків для Української держави в контексті посилення глобалізаційних процесів.

1. Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку: аналіт. доп. / С. О. Біла, О. В. Шевченко, В. І. Жук, М. О. Кушнір [та ін.]; за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 104 с.
2. Крамар О. Нас було 52 млн. / О.Крамар // Український тиждень. – К., 2012. – 13-19 січня. – С.14-19.
3. Демографічні парадокси // Український тиждень. – К., 2012. – 13-19 січня. – С.18-19.
4. Україна в лідерах з міграції // <http://www.ukrgazeta.cz/the-news/news-world/9423-ukrajina-v-liderakh-z-migratsiji>. Сайт відвідано 09.02.12 р.
5. Галичина. – Івано-Франківськ, 2012. –21 січня. – С.3.
6. Курило І. Недужа країна / І.Курило // Український тиждень. – К., 2012. – 13-19 січня. – С.20-21.
7. Крамар О. Демографічний донор / О.Крамар // Український тиждень. – К., 2012. – 13-19 січня. – С.22-23.

8. Прибиткова І. Сучасні міграційні процеси в Україні / І.Прибиткова // <http://novisa.com.ua/analytic/syhasni-migraciini-procesi-v-ukraini/ua>. Сайт відвідано 19.02. 2012 р.
9. Біль М.М. Управління еміграційними процесами в контексті їх впливу на інтелектуально-трудоий потенціал України / Біль М.М.// Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2010. – №1. – С. 49-54.

Adamovych S.V. The disintegration risks as the result of migration processes increase in Ukraine.

The article analyses the impact of migration in modern Ukraine on the consolidation processes in the society. The author argues that a powerful work migration of Ukrainians to foreign countries and immigration waves of foreigners slow down the unification of the Ukrainian nation and strengthen the risks of disintegration in the Ukrainian regions.

Key words: *emigration, immigration, work immigration, region, consolidation, disintegration risks.*